

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА**

УДК [801.81:398.8] (477)

МІЛЕНІНА МІЛЕНА МИХАЙЛІВНА

**УКРАЇНСЬКИЙ ФОЛЬКЛОРНИЙ ПОХОВАЛЬНИЙ ТЕКСТ: ДИНАМІКА
І МОДИФІКАЦІЇ**

10.01.07 – фольклористика

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук

Київ – 2013

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано на кафедрі фольклористики Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник: доктор історичних наук, професор
Сегеда Сергій Петрович,
Інститут народознавства НАН України,
провідний науковий співробітник.

Офіційні опоненти: доктор філологічних наук, доцент
Сокіл Ганна Петрівна,
Львівський національний університет
імені Івана Франка,
кафедри української фольклористики
імені Філарета Колесси, доцент;

кандидат філологічних наук
Шевчук В'ячеслав Володимирович,
Кам'янець-Подільський національний університет
імені Івана Огієнка,
старший викладач кафедри журналістики.

Захист відбудеться «25» жовтня 2013 р. об 11.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.001.15 із захисту дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора філологічних наук у Київському національному університеті імені Тараса Шевченка за адресою: 01601, м. Київ, бульвар Тараса Шевченка, 14.

Із дисертацією можна ознайомитись у Науковій бібліотеці імені М. Максимовича Київського національного університету імені Тараса Шевченка за адресою: 01601, м. Київ, вул. Володимирська, 58.

Автореферат розіслано «25» вересня 2013 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

О.В. Наумовська

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Комплекс ідей емпіричної танатології, пов'язаних зі сприйняттям, осмисленням і переживанням смерті, глибоко вкорінений у ментальності того чи іншого народу і є своєрідним ідентифікаційним кодом культури. Дослідження поховальних практик показує, що їхні конкретні форми визначаються не лише характером суспільних відносин, а й загальними та специфічними законами, що діють у сфері поховальної практики. Функціональність загальних і конкретних законів дозволяє говорити про позачасовий та позапросторовий ізоморфізм поховального тексту, який репрезентує настільки суворо детерміновану систему з вкрай обмеженим варіаційним полем кінцевих результатів, що поза культурно-історичним контекстом морфологія окремого поховання не може розглядатися як культуродефініційна ознака.

Відтак структуру поховального тексту доцільно розглядати як конотативну систему, через вираження мовленнєвими блоками, одиницею яких є слово, у співвіднесенні з ідеологічною сферою, релігійно-міфологічною системою, що включає невербальний контекст висловлювання: семантичний, процесуальний, практичний, предметний та ін. рівні. Зміст тексту формується шляхом поєднання в процесі семіозису позатекстової, надвербальної дійсності з текстовими елементами й розкривається через взаємодію семіосфер кожного з рівнів тексту та певні закономірності функціонування і комбінування його елементів.

Тому тема цієї дисертаційної роботи є **проблемною** і належить до актуальних завдань української національної науки: дослідження всіх елементів поховального тексту з їх значеннями, функціями, які виявляють стандарти, фіксують стереотипи певної культури (синтагми) через лінійний план і панівні ідеї (парадигми) – через асоціативний план. Логіка наукового дослідження вимагає аналізу механізмів їх функціонування через системний підхід до дослідження поховального тексту як сукупності рівнів, нашарування смислів, кодування плану змісту і плану вираження з притаманними рисами цілісності, структурності, взаємообумовленості, ієрархічності, множинності. Міждисциплінарність аналізу поховально-поминального тексту як однієї з вторинних моделюючих систем, між елементами якої простежуються синтагматичні й парадигматичні відношення, можливість прочитання тексту через різноплановість підходів до його вивчення становить **актуальність** розвідки.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Проблематика дисертації відповідає науковим програмам і навчальним планам кафедри фольклористики Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка, зокрема темі «Мови та літератури народів світу: взаємодія і самотність» (державний реєстраційний номер 11 БФ 044-01; науковий керівник – доктор філологічних наук, професор Г. Семенюк).

Метою дисертаційної роботи є виявлення на основі комплексного аналізу різнотипних джерел динаміки поховальної культури українців із використанням

структурно-семіотичного підходу через систему синтагматичних і парадигматичних відношень між елементами поховального-поминального комплексу; виявлення у поховальному тексті його модифікацій через виокремлення груп знаків та специфіки їх функціонування у різних кодах й аналіз прагматики їх трансформацій у діяxронії.

Для виявлення динаміки та модифікації поховального тексту слід передусім виділити з його багаторівневої структури елементи з їх значеннями і функціями, які виявляють синтагми – стандарти певної культури і парадигми – панівні ідеї.

Синтагматика поховального тексту відображає зв'язки між знаками, які виникають у результаті комбінування; картина світу як актуального, так і загробного локусу представлена елементами, розміщеними в єдиній часовій площині, які набувають значення при взаємодії на смисловому рівні. Парадигматика відображає відношення, які пов'язують знаки в структурі. Вивчення поховального тексту при його порівняльному аналізі дозволяє фіксувати спільність і відмінність елементів та виділяти групи знаків, що мають спільні властивості (парадигми), пов'язані з їх функцією і роллю. Оперуючи парадигмами, ми окреслюємо модель поховального тексту, в якій відображена єдність всіх елементів структури й представлена інваріантна схема. Відтак прочитання поховального тексту й виокремлення модифікації його семіотичних систем через план змісту (танатологічні уявлення) і план вираження (тафологічні практики) у діяxронії потребує поетапного аналізу його структури на всіх рівнях, що вимагає вирішення таких **завдань**:

- вивчення фольклорних жанрів, включених у систему поховально-поминальної обрядовості, з огляду їх типології і семіотики, що дозволяє дослідити морфологію танатологічних уявлень та обумовлених ними тафологічних практик українців;
- визначення синтагм і парадигм українського поховального тексту через аналіз елементів його багаторівневої структури;
- виявлення семіозису знаків поховальної семіосфери через їх синтагматичні й парадигматичні відношення;
- аналіз трансформацій внутрішньої та зовнішньої структури поховального тексту від архаїки до початку XXI ст.;
- виокремлення інваріантної схеми українського фольклорного поховального тексту та визначення її динаміки в діяxронії через виявлення трансформацій його семіотичних систем;
- визначення модифікацій танатологічних уявлень, що зумовлюють характер танатологічного експериментаторства.

Об'єктом дослідження стали фольклорні тексти, які містять описи тафологічних практик чи танатологічних уявлень або включені в поховально-поминальний комплекс: голосіння, народні прикмети, демонологічні перекази, казки та історичні пісні, а також фольклорні тексти, зібрані в Київській та Чернігівській областях у період з вересня 2009 по лютий 2013 рр.: фабулати, що відображають особистий досвід освоєння некросфери; меморати, що ілюструють

колективне знання; дидактичні висловлювання, що регулюють певні соціально-поведінкові норми в межах танатологічного дискурсу; тексти-звернення до міфологічних персонажів.

У дослідженні широко використовувалися етнографічні матеріали: описи похорон, поминальних бенкетів, жертвопринесень на місцях поховання. Специфіка дослідження спонукала послуговуватися й археологічними даними – результатами розкопок поховань.

Предметом дисертаційної роботи є структура поховального тексту українців з точки зору співвіднесення з ідеологічною сферою і динаміка тафологічних практик з огляду семантики та синтактики їх елементів через семантичний, процесуальний, практичний рівні вираження.

Методи дослідження обрано відповідно до специфіки теми, яка передбачає певний методологічний плюралізм. Методологічним підґрунтям дослідження, інтердисциплінарним у своїй основі, слугує, передусім, лінгвістичний, структурний аналіз та компаративний метод дослідження фольклорних текстів, етнографічних та археологічних матеріалів. Специфіка дослідження зумовила необхідність широкого використання структурно-семіотичного аналізу як інструмента вивчення механізмів функціонування культурних об'єктів, що дозволяє виявити їхні смисли. При дослідженні вербального коду похоронного комплексу використовується структурно-текстологічний аналіз наративів. Широко застосовується в роботі метод історичної реконструкції. Принцип опису традиції як тексту, аналізу його структури як сукупності елементів, що можуть взаємозамінюватись, мають синонімічні ряди і валентність (здатність вступати в синтаксичні зв'язки з іншими елементами), дозволяє розглядати поховальних текст у рамках синтаксичних і парадигматичних відношень. Такий підхід зумовлює необхідність використання структурно-семіотичного аналізу як інструмента інвентаризації елементів тексту, при якому виявляються їх смисли. Фольклорний поховальний текст розглядається в таких аспектах: синтактика (характер побутування танатологічних уявлень і обумовлених ними тафологічних практик, прийоми референції й опису тафологічних практик, зовнішньої та внутрішньої структури похоронного комплексу); семантика (види тафологічних практик у контексті розвитку народних уявлень про зв'язок тіла людини з природними стихіями відповідно до семіотичного кодування тексту на різних рівнях: ментальному, вербальному, акціональному та ін.); прагматика (виклад фольклорного поховального тексту, вписаного у невербальну модель, що синхронно з ним співіснує (і розкриває його контекст), через інтерпретацію особистих історій; семіозис знаків танатологічного дискурсу через тісний зв'язок дії і змісту, функції і значення зі збереженням балансу між функціональним й інтерпретативним підходами).

Структура роботи базується на поєднанні хронологічного й проблемно-тематичного підходів. Хронологічний огляд виражений в послідовності розділів і підрозділів, витримуючи встановлену танатологічну й тафологічну періодизацію.

Наукова новизна дослідження. Робота є першим сучасним вітчизняним дослідженням динаміки фольклорного поховального тексту в рамках можливих семіотичних кодів, що розглядається як конотативна система з планом вираження через загальнономовний узус. Пропоноване дослідження є спробою комплексного аналізу поховального фольклорного тексту, представленого в різних жанрах, та інтерпретації його багатоаспектності з погляду семіотики й типології народних танатологічних уявлень від архаїки до початку ХХІ ст.

Теоретико-методологічною основою дисертації стали студії учених різних наукових шкіл у галузі фольклористики, міфології, етнографії, літературознавства, психології, філософії, археології, культурології, філософії, антропології, зокрема українських І. Бенюковського, В. Борисенко, О. Боряк, С. Брайловського, Г. Булашева, В. Гнатюка, К. Грушевської, Р. Гузія, В. Данилова, М. Жуйкової, О. Івановської, В. Камінського, І. Коваль-Фучило, Ф. Колесси, В. Конобродської, З. Кузелі, І. Курочкіна, М. Маєрчик, А. Малинки, О. Микитенко, М. Модзира, Н. Пастух, М. Пачковського, Є. Синиці, М. Сушко, К. Черв'яка, О. Шалак, Х. Ящуржинського, та зарубіжних Д. Анучіна, М. Бахтіна, Ж. Бодрійяра, М. Вовеля, Г. Гадамера, Ф. Генінга, А. Гришкова, С. Грофа, І. Єрмакова, І. Єфремова, І. Каменецького, С. Клейна, Ю. Ліпперта, Д. Ліхачова, Ю. Лотмана, Є. Мелетинського, В. Нікольського, В. Ольховського, І. Паперно, О. Постнова, С. Пустовалова, О. Смирнова, Е. Соловійова, С. Токарева, В. Топорова, М. Хлобистіної, О. Шрадера, Р. Якобсона та ін.

Теоретичне значення і практична цінність роботи. Теоретична цінність дослідження полягає у висвітленні питань, що стосуються структури поховального-поминального комплексу українців, динаміки розвитку танатологічних уявлень та їх відображення в тафологічній практиці, представлених поховальним текстом як сукупністю семіотичних кодів культури.

Практична цінність дослідження полягає у можливості використання обґрунтованих у ньому теоретичних положень, одержаних результатів, доведених гіпотез, а також проаналізованого матеріалу при розробці та викладанні курсів із загальної фольклористики, лінгвістичної, культурної, філософської та семіотичної антропології, міфології, етнографії та мистецтвознавства, при написанні курсових, дипломних та магістерських робіт студентами філологічних, історичних, культурологічних та філософських спеціальностей вищих навчальних закладів.

Апробація роботи. Дисертація є самостійним дослідженням, наукову концепцію якого апробовано у формі доповідей та статей на таких наукових і науково-практичних конференціях: III Всеукраїнські наукові фольклорні читання, присвячені пам'яті професора Лідії Дунаєвської (травень 2009 р., Київ, Україна); Всеукраїнська науково-практична конференція «Філософія людиноцентризму: методологія, теорія, практика» (15 грудня 2009 р., Київ, Україна); Всеукраїнська наукова конференція за участю молодих учених «Етнічні виміри універсуму: мова, література, культура» (14 квітня 2010 р., Київ, Україна); IV Всеукраїнські наукові фольклорні читання, присвячені пам'яті професора Лідії Дунаєвської (14 травня 2010 р., Київ, Україна); III Міжнародна

науково-практична конференція «Фольклор і сучасна культура» (21–22 квітня 2011 р., Мінськ, Білорусь); V Всеукраїнські наукові фольклорні читання, присвячені пам'яті професора Лідії Дунаєвської (12–14 травня 2011 р., Київ, Україна); Всеукраїнська наукова конференція «Літературно-мистецька генерація кін. XIX - поч. XX ст. Сім'я Рильських» (6–7 жовтня, 2011 р., Київ, Україна); XI Міжнародна літня школа з фольклористики та культурної антропології «"Живі" та книжні міфології» (30 жовтня – 8 листопада, 2011 р., Москва – Переславль-Залеський, Росія); Всеукраїнська наукова конференція (за участю молодих учених) «Людина і соціум у контексті проблем сучасної філологічної науки» (5 квітня 2012 р., Київ, Україна); VI Всеукраїнські наукові фольклористичні читання, присвячені професору Лідії Дунаєвській (12 травня 2012 р., Київ, Україна); Міжнародна наукова конференція «Міжнародний діалог слов'янських спільнот центральної і східної Європи». Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України (24–25 травня 2012 р., Київ, Україна); Перша міжнародна науково-методична конференція «Міждисциплінарні дослідження в науці й освіті», НТУУ «КПІ» (11–14 вересня 2012 р., Київ, Україна); Міжнародна наукова конференція «Мови та літератури в глобалізованому світі: взаємодія та самотність» (18 жовтня 2012 р., Київ, Україна); Філософські читання пам'яті І. В. Бойченка «Людина. Історія. Цивілізація» (26 жовтня 2012 р., Київ, Україна); Міжнародна наукова конференція «Українська професійна та етнокультура: нові ракурси дослідження, інтеграція в світовий цивілізаційний процес» (22 жовтня 2012 р., Київ, Україна); Міжнародна школа-конференція «Візуальне й вербальне в народній культурі» (25 квітня – 5 травня 2013 р., Москва – Переславль-Залеський, Росія).

Публікації. За матеріалами дисертації опубліковано шість статей у наукових фахових виданнях України та за кордоном.

Структура та обсяг дисертації. Робота складається зі вступу, основної частини, загальних висновків, списку використаних джерел та додатків. До основної частини належать три розділи з висновками до кожного з них. Загальний обсяг дисертації становить 234 сторінки, із них 169 сторінок основного тексту, 24 – бібліографії, 41 – додатків. Список використаних джерел нараховує 244 позиції.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **Вступі** обґрунтовано вибір теми дисертації, визначені основні засади, що зумовили вибір об'єкта і предмета, сформульовано мету, завдання та основні положення, що виносяться на захист, окреслено матеріал дослідження і методи його аналізу, розкрито наукову новизну. Визначаються теоретичне значення та можливість практичного застосування отриманих результатів.

У **першому розділі** – «Історія вивчення поховальної культури» – йдеться про включення тафосфери у коло наукового зацікавлення, освоєння танатології за конвенціональними правилами конституювання науки, окреслення

царин вживання терміна, його можливих значень, розглядаються практично всі можливі гуманітарні танатологічні концепції.

Підрозділ 1.1 – «Танатологія в гуманітарному та природничо-науковому осмисленні» – присвячено стислій історії гуманітарної танатології як терміна і вчення.

Термін «танатологія» був введений в царину біологічної і медичної науки І. Мечниковим; у витоків танатологічної теорії стояли вчені М. Ф. Л. Биша, К. Бернар, Р. Вирхов. У 1925 р. професор Г. Шор опублікував працю «Про смерть людини (Вступ до танатології)», в якій були визначені критерії, фундаментальні для розвитку танатології в цілому, а саме була спроба здійснити типологізацію смерті, сформовано базовий тезаурус нової дисципліни («танатолог», «танатологічне мислення», «танатогенез», «танатологічні задачі»).

З кінця 1960-х рр. відбувається важливий процес – танатологія входить до кола гуманітарних наук, передусім, філософії та історії. Виникає інтерес до осмислення проблеми смерті в різних культурах (Ф. Ар'єс «Людина перед обличчям смерті», 1977, В. Янкелевич «Смерть», М. Вовель «Смерть і Захід: з 1300 р. до наших днів», 1983). 1990і рр. характеризуються сплеском при звичаювання до феномена смерті всіх концепцій природничо-наукового і гуманітарного напрямів, проблеми смерті починають активно вивчатися не лише медиками і біологами, а й етнографами. Першу спробу осмислення поховального комплексу в локально-історичному висвітленні язичництва було представлено у збірці «Дослідження в області балто-слов'янської культури. Поховальний обряд», ґрунтованій на міждисциплінарному дослідженні шляхом зіставлення археологічних і лінгвістичних даних.

Згодом виокремлюється ще один підхід – танатологічний аналіз без безпосереднього вивчення поховального обряду. Теоретичною основою для інтерпретації поховальної культури слугує дослідження ставлення до смерті, способів та характеру взаємодії з нею. Локально-історична поліваріантність ставлення до смерті була продемонстрована у працях польського дослідника А. Токарчика, акцентованих, зокрема, на диференціації релігійно-танатологічних підходів. Хронологічну варіативність сприйняття смерті у рамках західної культури з часів середньовіччя до нашого часу представив французький історик Ф. Ар'єс.

Дослідники українського фольклору не раз зверталися до дослідження поховального комплексу шляхом аналізу вербального та ментального рівнів, серед яких праці С. Брайловського, І. Беньковського, Г. Булашева, К. Грушевської, В. Камінського, Ф. Колесси, В. Конобродської, З. Кузелі, І. Курочкіна, М. Пачковського, К. Червяка, Х. Ящуржинського. Нагромадження ж польового матеріалу, який у подальшому став основною базою для аналітичних студій, припадає на другу половину ХІХ ст. – першу третину ХХ ст., представленого у народознавчих працях О. Кальберга, А. Онищука, П. Чубинського, В. Шухевича та ін., фольклорно-етнографічних збірках В. Гнатюка, Б. Грінченка М. Драгоманова, І. Франка та ін.

Виокремлюється у цій групі досліджень і порівняльний аспект. У порівняльному висвітленні з індоєвропейськими народами старослов'янські похоронні комплекси та пов'язані з ними вірування розглядаються у працях Д. Анучіна, Д. Зеленіна, Ю. Ліпперта, О. Шрадера та ін.

Помітним здобутком збирання й фіксації української голосильної традиції є збірник записів українських голосінь (упорядник – І. Коваль-Фучило) з усіх регіонів країни, які охоплюють період з 1840-х до 2012 рр. Збірник структуровано за регіональними голосильними традиціями з максимальним збереженням і передачею виконавської манери, а також її фіксацією відео- і аудіозасобами. Сучасні підходи до дослідження синхронного зрізу фольклорного поховального тексту із застосуванням системного підходу до аналізу структурного, змістового, прагматичного рівнів, плану змісту і плану вираження представлені у праці О. Микитенко «Сербські голосіння. Поетичний та історико-географічний аналіз», зосередженій довкола співвіднесення кодування поховального тексту вербальними та надмовними засобами з конотативною системою традиційних уявлень.

Звертаються до цієї теми й археологи, які на основі матеріальних фактів певних епох намагаються реконструювати характер поховань і особливості ранніх уявлень про смерть і потойбіччя. Опису й інтерпретації тафологічної практики на матеріалі археологічних розкопок присвячено дослідження російського вченого Ю. Смирнова, у роботі якого систематизовано та класифіковано широкий тафологічний матеріал від первісних часів до сьогодення, С. Вельміна, П. Єфименка, В. Кабо, М. Меднікової, В. Равдонікаса, Б. Рибаківа, Є. Синиці та ін., у чийх працях міститься опис та аналіз археологічних розкопок тафологічних пам'яток східної Європи.

Окрему групу складають роботи, присвячені локальному варіанту поховальної культури або ж певному його аспекту. Переважно це дослідження археологічного та етнографічного характеру. Український поховальний комплекс розглядався в етнографічному ракурсі в працях Є. Барсова, П. Богатирьова, І. Вагилевича, Н. Велецької, Л. Виноградової, Д. Зеленіна, І. Свенціцького, Ф. Колесси, М. Костомарова, З. Кузелі, К. Кутельмана, М. Паньківа, А. Топоркова, В. Топорова, К. Чистова та ін.

На сьогодні в культурологічній спільноті основу танатологічного дискурсу формує дихотомія понять колективного й особистісного досвіду смерті, осторонь якого не стоять і фольклористи, етнографи, етнологи. З'являються цікаві розвідки про поховальний текст сучасного міста, до кола зацікавлень науковців потрапляють жанри, які можна об'єднати у дві групи саме за критерієм, обумовленим цією дихотомією: 1) ті, що уособлюють колективне ставлення до смерті як онтологічної категорії (голосіння, приказки, прислів'я, демонологічні перекази); 2) ті, що відображають особистісне ставлення (епітафії, заборони і прескрипції та ін.).

Підрозділ 1.2 – «Моделі і рівні аналізу поховального тексту» – присвячено системному підходу в аналізі поховального тексту. Системний підхід потребує понять, які відображають цілісність об'єкта, тому значна частина

підрозділу присвячена аналітичному огляду існуючих моделей до вивчення поховального тексту й осмисленню специфіки відношення танатології та літератури.

Знакова природа тексту потребує різнопланових підходів до його вивчення. Перший підхід акцентує на аналізі плану змісту через герменевтичне (Г. Гадамер), семантичне (О. Постнов), психоаналітичне (І. Єрмаков, З. Фрейд), психологічне (Д. Овсяннико-Куликовський), міфологічне (Є. Мелетинський) дослідження. Другий підхід, а саме — аналіз плану вираження — спирається на методи формалізму (В. Шкловський), функціоналізму (Р. Барт) і структуралізму (Ю. Лотман). Нарешті, третій аспект поєднує в собі аналіз плану змісту і плану вираження у системному підході дослідження тексту (Д. Ліхачов, Р. Якобсон). За системного підходу текст розглядається як сукупність рівнів, нашарування смислів, поєднання кодів з притаманними рисами цілісності, структурності, взаємообумовленості, ієрархічності, множинності.

Різноманітними є і моделі аналізу феномена смерті. Передусім, у дослідженні танатологічного тексту використовується семантичний аналіз. Семантична модель спирається на традиції герменевтики, описуючи й інтерпретуючи смисли, закладені в образі смерті.

Крім експліцитно виражених смислів смерті, при аналізі поховального тексту присутня і латентна семантика. Разом з тим у ХХ ст. з'являються авторитетні концепції, що акцентують на плані вираження. Мова йде в першу чергу про традиції російської школи формалізму, згодом закріплені структуралізмом В. Проппа і відображені, зокрема, у структурно-семіотичних принципах тартусько-московської школи, перш за все, у працях Ю. Лотмана.

У ході міждисциплінарної дискусії було виокремлено три етапи дослідження поховального тексту як археологічного та історико-культурного об'єкта:

- Перший етап – етнокультурний – передбачає обов'язкову максимальну реконструкцію усього поховального комплексу та полягає у виокремленні «еталонного тексту» і відхилень від нього в межах певної етнокультурної групи та пов'язаного з ним хронологічного, соціального й релігійно-магічного аспекту.
- Другий етап передбачає реконструкцію похоронного тексту як надфразової структури – методами аналогії, екстраполяції, дедукції, індукції та ін. реконструюється послідовність вербального кодування, фізичних акцій, об'єктного і соціального оточення комунікативної ситуації, результатом яких і є досліджуваний об'єкт.
- Третій етап – семантичний – максимально повна реконструкція поховальної семіосфери, пізнання суті процесу, його релігійно-міфологічної складової, семантики.

Отже, фольклористика звертається до семантичного аналізу, запозичуючи його методи й інструментарій з лінгвістики та семіотики. Реалізація цих шаблів дослідження дозволяє виявити семантику, тобто релігійно-міфологічну

значущість акцій, елементи яких закарбувались у різнокодових частинах поховального комплексу.

У підрозділі 1.3 – «Поховальна культура в типологізаційному осмисленні» – подано різні підходи і критерії типологізації тафологічної практики і танатологічних уявлень.

Найпоспідовніше спроби систематизації були здійснені в ХХ ст. Першу спробу тафологічної класифікації здійснив французький етнограф Ж. Монтандон, який виділив вісім основних типів поведження з померлими: залишення чи викидання трупів; водне поховання; повітряне поховання; заривання із двома підтипами: а) заривання в землю та б) печерне поховання; кремація; муміфікація; декарнація; канібалізм. С. Токарев представив розвиток тафологічних практик за подобою генеалогічного дерева, створивши перехресну класифікацію, оскільки зібраний дослідником матеріал не поєднувався з рамками лінійної еволюції. Дослідник Ю. Смирнов запропонував диференціацію способів поведження з покійним на два типи: дії, направлені на повне збереження цілісності тіла померлого (ритуальні дії від інгумації до муміфікації); знищення тіла небіжчика (ритуали від подрібнення кісток померлого і ритуального канібалізму до повної кремації). Дослідження М. Хлобистіної ґрунтуються на теоретичній області соціологічних побудов. Моделювання соціально-сімейної структури передбачає два аспекти: обрядовий і ритуальний.

В основі поведження з померлим закладена дихотомія понять, за якими вибудовується ставлення до померлого: прив'язаність – неприязнь, залишення в середовищі живих – витіснення з цього середовища, трупозбереження – трупознищення та ін. Подальші акції із циклу завершальних обрядових дій також відбуваються за одного з двох підходів: 1) поховання померлого – його тіло переноситься у тафосферу, де ізолюється, тобто поміщається в замкнений простір, у результаті чого створюється поховання; 2) передбачає не поховання померлого, а неізольоване збереження серед живих, або ж виключення із середовища живих без захоронення, у результаті чого виникає виставлення трупа.

Структурно-змістова композиція дослідження фіксує логіку відносин всередині ритуального (похоронно-поминального) культурного комплексу, які будуються за таким принципом: уявлення про смерть – стереотипи поведінкових реакцій при зустрічі з нею – прояв скорботи близькими та іншими членами соціуму. Власне поховальний комплекс включає два компоненти: моросфери – сфери смерті і тафосфери – сфери поховання. Така сегрегація дозволяє виявити сутність поховального тексту як суми традиційних знань про форми і способи поведження з померлим.

Другий розділ – «Ранні уявлення про смерть» – присвячений магічному періоду в тафологічній практиці, виділеному в самотійну танатологічну епоху, диференціюючись з язичницькою релігійністю.

Підрозділ 2.1 – «Танатологія в архаїчних культурах» – присвячено аналізу найдавніших поховальних практик українців.

Поховально-поминальний текст – це багатоскладова композиція текстових фрагментів і структурних конфігурацій, сукупність знакових систем, їх функціонування через синкретизм вербального втілення, символічних і реальних дій, здійснюваних у відповідності до певних норм. В історії поховальної культури виокремлюються чотири основні етапи, які корелюються з відповідними танатологічними уявленнями: 1) магічний проторелігійний; 2) язичницький; 3) релігійно-дуалістичний; 4) десакралізаційний. Сучасна поховальна семіосфера містить елементи всіх танатологічних пластів.

Магічний період диференціюється з язичницькою релігійністю і виокремлюється за низкою ознак у самостійну танатологічну епоху, одним із основних маркерів якої є відсутність розділення матеріальної і духовної субстанції: буття душі не уявляється ізольовано від тіла.

Магічне світосприйняття обумовило специфіку проторелігійної танатологічної культури, для якої характерні певні особливості ставлення до смерті й уявлень про поводження з тілом померлого: 1) здійснення поховань за принципом ініціаційної системи соціалізації архаїчних спільнот (ключ до розуміння змісту поховального тексту магічного періоду полягає в ініціаційній системі соціалізації архаїчного суспільства); 2) ізоморфність поховання до весілля, родин та інших свят календарного циклу (акт поховання усвідомлюється як транзитивний до акту народження, а похорони – як своєрідна інверсія родин); 3) амбівалентний характер ставлення до померлого і формування на основі цих уявлень лінійної танатологічної моделі; 4) реалізація танатологічної трансформації через проекцію задзеркалля; 5) поєднання в поховальному тексті анімістичних і тотемістичних уявлень; 6) танатологічний просторово-часовий континуум і формування сакральної географії; 7) космологічний аспект поховального тексту.

Розглянуті вірування ілюструють, що в магічній семантиці поховального тексту проявляється мотив сприйняття смерті як зміни онтологічного статусу.

Дослідницька увага в наступному *підрозділі 2.2 – «Тафогенез і спроби класифікації»* – зосереджена на аналізі найдавніших тафологічних практик українців через головну тезу підрозділу: диверсифікація способів поховання детермінується певним типом культури та специфікою життєдіяльності й кліматичних умов.

Узагальнюючи особливості тафологічних практик від найдавніших часів до періоду християнського впливу на поховальний текст, нами виокремлені на основі археологічних, наративних та інших порівняльно-історичних даних певні риси поховального комплексу. Так, розвиток ранніх танатологічних уявлень і тафологічних практик цілковито залежить й обумовлюється розвитком способу господарства та пристосування до природних умов. У діахронії тафологічні практики пройшли шлях від усвідомлення цілковитої залежності людини від природи і невідділення, неусвідомлення своєї смертності (трупозалишення) до поступового ускладнення і нового осмислення через розвиток самосвідомості, освоєння природи і відділення себе від неї (виставлення трупа, скидання у прірву), усвідомлення і формування відносин і їх ієрархії (культ предків),

освоєння свого тіла (ритуальний канібалізм), освоєння простору і моделювання центру (вивішування на дереві) і хронотопії (виряджання померлого у дорогу, яка триває певний час), урізноманітнення і збагачення матеріальної культури (поява навмисних поховань і поступове ускладнення зовнішнього та внутрішнього тафологічного комплексу). Крім того, слід відзначити й такі особливості тафологічних практик українців від найдавніших часів до сьогодення, як: 1) відсутність поховання як найдавніша форма поводження з тілом померлого, трупопокладання; перехід органічних решток із біосфери в літосферу; 2) інваріантність мотиву ненавмисності у найдавніших практиках поводження з померлим; 3) реалізація культу предків через тафологічну дихотомію «трупозбереження – трупознищення»; 4) вивішування небіжчика на дереві як міфічне сприйняття просторово-часового континууму, локалізація топографічного коду в підкресленій вертикальності головного елементу; 5) ритуальний канібалізм і поховання розчленованого тіла як реалізація найдавніших форм культу предків; 6) введення частин розчленованого тіла в сюжет космогонічних міфів (відродження через смерть) та інших наративів як самостійних сюжетотвірних одиниць; 7) поховання, обумовлені уявленнями про зв'язок тіла померлого з найпершою освоєною природною стихією – повітрям: виставлення трупа, залишення напризволяще, на поталу птахам та звірам; 8) відображення у поховальному комплексі уявлень про посмертну дорогу небіжчика.

Розширення сфери усвідомленої діяльності відобразилося на зміні образу світу. Кардинально змінюється і поховальний текст, який на новий лад моделюється релігійним світоглядом, при цьому ізоморфуючи, редукуючи, експлікуючи, абсорбуючи міфологічне осмислення людиною її духовного і практичного досвіду.

У третьому розділі – «Українська танатологія у системі дуалістичного світогляду» – подається аналіз поховального тексту від часів практик перших навмисних поховань до текстів, включених у поховально-поминальний обрядовий комплекс сучасного міста, виділено основні фактори його динаміки й проаналізовано модифікації, яких зазнав текст під їх впливом.

У підрозділі 3.1. – «Поховальний текст в контексті християнської танатології» – здійснено спробу аналізу трансформації тафологічних практик і танатологічних уявлень українців з утвердженням дуалістичного світогляду.

З приходом християнства відбувся переворот в осмисленні людиною основних онтологічних категорій, і передусім – смерті й загробного існування. Царство духа сприймається як антиномія царству матерії, орієнтація на трансцендентну сферу нівелювала соціальний аспект сприйняття захоронень. При переході з буття в інобуття формується принцип зворотної відплати. На характер і комфорт перебування померлого у потойбіччі впливає не так успішність його переходу й сумлінність у дотриманні усіх прескрипцій, як власне його життя.

У танатологічній проекції добро асоціюється з життям, зло – зі смертю. Міфологема про воскресіння в різних її трактуваннях інтерпретується як

онтологічна перемога над смертю. Власне смерть у перспективі подальшого воскресіння сприймається ізоморфною народженню.

Однак танатологічна модель у дуалістичних релігіях зазвичай значно відрізняється від народної традиції поховання. Ентропія духу першочергового одкровення призвела до створення історичної моделі, заснованої на синкретичному поєднанні елементів і традицій поховального комплексу різних танатологічних систем. Міцно вкорінюється й інерція повернення від дуалістичних доктрин до архаїчних культів. Відбувається ритуальна дисперсія, виражена в численних танатологічних варіаціях.

Релігійно-дуалістична свідомість розділила потойбіччя на сприятливий і несприятливий локус. Примітним є те, що в усіх тафологічних уявленнях, які формуються довкола концепції відплати за сьогочасне земне існування, спостерігається тенденція до спрощення форм поводження з тілом, що пов'язано ще з однією закономірністю: що більше картина потойбіччя абстрагована від реальної дійсності, то простіше поводження з померлим і то міцніше уніфікуються форми випровадження померлого на той світ.

Підрозділ 3.2 – «Прагматика текстів танатологічного дискурсу сучасного міста» – присвячено аналізу модифікацій, яких зазнала народна танатологія в широкому розумінні як система народного освоєння танато- і тафосфери в сучасному місті, що особливо виразно простежується в ключових рисах, яких набув поховальний текст за останні десятиріччя.

Загальні, традиційні уявлення про вмирання, смерть, мерця, потойбіччя, зв'язок між світом живих і світом мертвих і їх модифікації у сучасному міському середовищі як соціально-культурний феномен, в якому сходяться моделі поведінки, соціальні структури і норми та міфологічні сюжети, відображені передусім в особистих нарративах, що відображають особистий досвід, повір'ях, що ілюструють колективне знання, дидактичних висловлюваннях, що регулюють певні соціально-поведінкові норми, і текстах-зверненнях до міфологічних персонажів. Матеріалом дослідження слугували дані включеного спостереження (за вербальною і невербальною поведінкою людей під час спілкування) та усні розповіді – особисті нарративи, в які завжди вплетені фольклорні мотиви, а також клішовані тексти (заборони, прескрипції, повір'я), зібрані на території м. Біла Церква, Київської обл., дані неструктурованого неформалізованого інтерв'ю.

Зібрані методом включеного спостереження міфологічні нарративи нами розглянуто у контексті розмовної комунікативної ситуації як елемент повсякденного мовлення. Узагальнюючи зібрані нами тексти, було виділено основні сюжети меморатів і фабулатів танатологічного дискурсу сучасного міста: 1) тексти про покійника: прихід покійника до своїх родичів; блукання покійного по кладовищу; блукання покійного околицями місця своєї смерті; викликання мерця через певні обрядодії; контактування зі світом мертвих з метою дізнатися майбутнє, отримати відповіді на питання; відвідування покійним своєї родини у певні дні, свята; 2) тексти про вмираючого: сприяння/перешкоджання настанню смерті; контактування зі світом померлих

через помираючого; 3) тексти про кладовище: демонологія кладовища; магичні дії на кладовищі; 4) тексти про душу: переселення душі в новонароджену дитину; перевтілення душі в тварину, рослину; 5) тлумачення і перекази снів: сни, що віщують настання смерті; сни, що віщують небезпеку, загрозу життю; сни, в яких приходить покійник: а) з добрими намірами, з попередженням для світу живих, з бажанням застерегти, дати пораду, відповідь; б) з певним проханням, неспокійною душею; в) з погрозами, прокльонами, агресивними намірами; сни, в яких сниться, що покійна людина ожила, що її смерть виявилась фікцією; сни, в яких сниться мрець, кладовище, атрибути похоронно-поминального комплексу; сни, в яких сниться образ смерті, її атрибути; б) тексти про «душу місцевості»: оселення душі на місці своєї загибелі; прокляті, закляті, нечисті місця; місця аварій, автомагістральні локуси, марковані місцями загибелі.

Окрім меморатів і фабулатів, танатологія сучасного міста широко представлена прескрипціями і заборонами, що регулюють відносини людини з некросферою.

Найменш численними є тексти – замовляння, звернення до міфологічних персонажів, якими виступають покійник, смерть, персонажі загробного світу. Такі тексти відрізняються сильною ритуалізацією і суворою регламентацією: комунікація реалізується від менш статусного адресанта (людини) до адресата з високим семіотичним статусом.

У залежності від прагматики, контексту, в якому реалізується текст, статусу адресатів і адресантів тексти танатологічного дискурсу можуть набувати різних функцій: концептуючої (замовляння, епітафії, тлумачення снів); емоційної (меморати); функції збереження інформації (сімейні перекази, бібліографічні оповіді про покійного); розважальної (смішні історії (чорний гумор); дидактичної (прескрипції і заборони); фатичної (визначається контекстом ситуації: розповіді за поминальним обідом, під час відвідування кладовища тощо); художньої і естетичної функції як вторинних (романтизація символів смерті і кладовища молодіжними субкультурами, естетизація простору кладовища і об'єктів зовнішньої тафологічної структури); соціалізуючої (дитячі страшилки, оповіді про смерть у певних субкультурах).

Найголовнішою функцією текстів залишається емоційна, рефлексія з приводу особистого і колективного досвіду переживання смерті та смертності.

Підрозділ 3.3. – «Освоєння некросфери деякими субкультурами сучасного міста» – присвячено аналізу вербального коду поховального тексту в межах деяких субкультур, і акціонального коду, які відображають притаманне певній групі осмислення смерті, способів взаємодії з покійним, уявлення про загробне існування тощо, що значною мірою відрізняється від функціонуючих у традиційній культурі. Однією із найбільш репрезентативних субкультур в даному контексті є субкультура дітей, специфіка досвіду осмислення смерті яких відображена не лише у вербалізованих структурах, а представлена й акціонально – у такому феномені, як дитячі ігри в смерть, похорони тварин, речей, розігрування похоронів, облаштування місць поховання тощо. Принагідно

зауважити, що будь-які танатологічні тексти, як вербальні, так і акціональні, побутують виключно в середовищі однолітків і транслуються в межах дитячої групи. Зі світу дорослих запозичується лише інвентар образів, атрибутів і певних обрядових дій, семіозис яких має своєрідний характер, локус і середовище побутування, які відрізняються приватністю і сприйняттям усього як достовірного. Практики похорон тварин, ігор у смерть, оповіді про смерть, дитячі фантастичні чутки, плітки про убивства, наділення демонічними властивостями просторові об'єкти і предмети, реальних людей, погрози, страшилки тощо передаються в дитячому середовищі і закріплюються в пам'яті виключно усно, виступають певними засобами соціалізації і згуртування колективу. Крім того, такі практики і жанри фольклору виступають конструктором для персоніфікації страху смерті і рефлексії з приводу переживання екзистенційного жаху, що, як засвідчують тексти, виконує своєрідну катарсичну функцію: боятися чогось разом – приємно і весело.

Кардинально відрізняється як прагматикою, так і семіотикою танатологічний дискурс жителів сучасного міста, які мають професійний стосунок до некросфери: лікарів-реаніматологів, патологоанатомів, травматологів, медичних сестер реанімації і операційних, а також працівників кладовища: наглядачів, майстрів з виготовлення надгробків, пам'ятників, портретів. Особисті наративи респондентів цієї категорії відрізняються мінімальною міфологізацією і майже цілковитою втратою ритуального побутування комунікації танатологічного чи доволатанатологічного дискурсу. Здебільшого розповіді про смерть, вмирання, побутування певних прескрипцій і заборон наближаються до розмов у побутовому чи професійному середовищі, функції яких втрачають емоційний, концептуальний аспект і набувають переважно прагматичного, інформативного значення. Наративи про вмирання, душу, про потойбічне життя максимально позбавлені емоційної інтерпретації і відрізняються від нарративів інших категорій інформантів мінімальним опертям на сумарний колективний досвід осмислення процесів вмирання та переходу душі в потойбіччя й ілюструють домінування сциєнтичного світогляду та раціонального сприйняття як первісне по відношенню до колективного.

Досвід освоєння тафосфери й семантичні моделі її інтерпретації працівників кладовища і сфери ритуальних послуг відрізняються більшим вмістом фрагментів міфологічної інформації, однак все ж суттєво поступаються рівнем обізнаності із колективним корпусом міфологічного знання про смерть, потойбіччя, кладовища, покійника тощо. Так, наглядачами простір кладовища сприймається швидше як символічний простір соціальної стратифікації. Модель кладовищенського простору в уявленні його працівників позбавлена поділу на сприятливі і несприятливі місця, демонологічних персонажів, практик вторинного використання кладовища – для магічних цілей.

Підрозділ 3.4. – «Десакралізація поховального тексту сучасного міста» – присвячено аналізу модифікацій у структурі похоронного і поминального комплексу сучасного міста на основі зібраних особистих нарративів методом неструктурованого інтерв'ю та нововведень, привнесених в поховальний

комплекс передусім міською традицією, обумовлених зміною повсякденного людського сценарію.

Зібраний матеріал ілюструє сучасний похоронно-поминальний комплекс міста як традиційний, так водночас і еkleктичний, що увібрав у себе елементи різних національних традицій і світоглядних концепцій, та головне – зазнав значних змін у своїй внутрішній структурі за останні десятиліття.

Поступовий відхід від традиційних форм життя фіксується дослідниками протягом останніх 150 років. Обов'язки в приготуванні померлого до поховання від родичів перейшли у монополію спеціалізованих структур. Таким чином важлива частина похоронного тексту реалізується «без покійника», що порушує зміст і структуру похорон як обряду переходу. Акціонально поховальний текст видозмінився вслід за видозміною уявлень про смерть «правильну» і «неправильну» на смерть соціально значущу, подійну, і смерть, не піднесена в ранг соціальної події.

Десакралізація поховального тексту порушує традиційну структуру обряду переходу і в тому аспекті, який стосується ізоляції учасників підготовки тіла небіжчика чи інших елементів/етапів поховального комплексу. Працівник ритуальної служби, моргу, кладовища тощо не набуває статусу, який виокремлює його з-поміж інших професій, і не супроводжується уявленням про ритуальну нечистоту, ізолюваність, певні приписи чи заборони. Позбавляються упереджень і померлі насильницькою смертю, самовбивці та ін. Смерть, як і всі офіційні структури, причетні до її фіксації і власне похорон, сприймається на рівні громадянського усвідомлення, акцентованого у наш час на сцієнтичне сприйняття.

У Висновках підсумовано основні результати дослідження й окреслено перспективи подальших студій з обраної проблематики.

Розглядаючи український поховальний текст як багаторівневу знакову структуру з метою виявлення його динаміки і модифікацій, ми передусім виокремили синтагматичну складову (стандарти поховальної культури українців) і парадигматичну (ідеї, що утримують певну відносну стабільність поховального тексту, і ті, що уможливають і обумовлюють певну варіативність деяких його складових). У такий спосіб – виокремлюючи групи знаків та розглядаючи специфіку їх функціонування у різних кодах, прагматику і трансформацію у діахронії – нами було окреслено моделі взаємодії українців з некротферою через фольклорний поховальний текст.

Так, на основі комплексного інтердисциплінарного аналізу хронологічного зрізу українського поховального тексту семіосферу поховальної культури українців структуровано в певні етапи. Синтагматичний і парадигматичний танатологічний аналіз поховального тексту дозволив виокремити шаблі в розвитку поховальної культури (містичний проторелігійний, язичницький, дуалістична танатологія і сучасна поховальна культура), на кожному з яких знаковий простір взаємодії людини з некротферою маркований окремою мовою, характерними формами комунікації у часі та просторі, специфікою трансляції та трансформації текстів.

Фольклорний поховальний текст володіє високим ступенем збереження стабільності поховальної традиції, зберігаючи протягом тривалих хронологічних періодів відносно незмінність тексту. При співвіднесенні фактору стабільності й пластичності поховального тексту, ми виокремлюємо парадигму його модифікацій, яка ілюструє синтез сталих культурних смислів та їх адаптацію до нових соціальних реалій.

Проаналізувавши інваріантну модель поховального тексту через динаміку тафологічних практик за зовнішньою і внутрішньою структурою, нами було виявлено, що існують чотири тафологічні комплекси, сформовані на основі уявлень українців про те, що тіло людини належить котрійсь із чотирьох стихій. Морфологія поховань корелюється з ментальною парадигмою цивілізаційних систем. Кремація, водне поховання, залишення трупа розглядаються, відповідно, як причащення стихіям вогню, води і повітря.

Слід зауважити, що типологічні характеристики танатологічних уявлень від часів первісної епохи і ті форми поводження з мертвими, які вони обумовили, тісно пов'язані з господарською діяльністю, особливості якої формують міфічне сприйняття. Розширення сфери усвідомленої діяльності відображається на зміні образу світу — від неолітичного побутування первісного варіанта обрядів і вірувань у всесвітньо-історичному масштабі до формування державності й зародження релігій. Услід за цими змінами кардинально трансформується і поховальний текст, який на новий лад моделюється релігійним світоглядом, при цьому ізоморфуючи, редукуючи, експлікуючи, абсорбуючи міфологічне осмислення людиною її духовного і практичного досвіду.

Відбувається інверсія магічної парадигми поховальної культури на сакральну. Семіосфера поховальної культури експлікується через богословський, семіотичний, міфологічний і історичний дискурси, при цьому міцно зберігаючи архетипи магічного сприйняття смерті у народному середовищі: у фольклорних текстах, що супроводжують поховання, на рівні численних мотивів і образів.

Разом із тим, сучасний український поховальний текст фіксує відхід від традиційних форм життя протягом останніх 150 років. Важлива частина поховального тексту виключає покійника, реалізується без нього, що порушує зміст і структуру поховального обряду як обряду переходу. Окрім зміни сімейної обрядності у ХХ ст., обумовлених перемінами сімейного устрою і власне структури суспільства, на процес вплинула і державна політика — обряди і свята стають частиною державної агітаційної кампанії. Держава отримує монополію на фіксацію як народження, так і смерті, а відтак родичі померлого мають змогу здійснювати поховання за власним сценарієм лише у випадку, якщо з боку внутрішніх органів цьому не буде жодних перешкоджань. Разом із тим, модифікації зазнали не лише структура обряду і власне поховальний текст, а й традиційна народна танатологія в широкому розумінні як система народного освоєння некросфери, семіотичні й наративні структури якої реалізуються через дискурсивну семантику.

Отже, сучасний фольклорний поховальний текст досить гетерогенний і пластичний, детермінований в залежності від статусу комунікантів, їх

належності до тієї чи іншої ідеологічної та професійної сфери, субкультурної, вікової та соціальної стратифікації. На семантичному і прагматичному рівні сучасний український поховальний текст переорієнтовується на живих, втрачаючи свій трансцендентний аспект, встановлюючи громадянську парадигму поховальної культури, при цьому морфологічно і комунікативно зберігаючи традиційну організацію.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ:

1. Танатологія скандинавського епосу // Література. Фольклор. Проблеми поетики. — Випуск №34. — 2010. — С. 27–287.
2. Динаміка давньоскандинавського поховального обряду (на матеріалі «Старшої Едди») // Вісник Київського національного університету ім. Т. Шевченка. — Випуск «Літературознавство. Мовознавство. Фольклористика» № 21. — 2010. — С. 55–58.
3. Пізнання через смерть: міфологема забороненого плоду в індоевропейській міфології // Література. Фольклор. Проблеми поетики. — Випуск №36. — 2012. — С.
4. Поховальний текст: моделі і рівні аналізу // Зб. наук. статей «Література. Фольклор. Проблеми поетики» — Випуск №38, КНУ ім. Т.Шевченка, 2013. — С.

ДОДАТКОВІ ПУБЛІКАЦІЇ

5. Людина і природа. Тафологічний аспект // Зб. статей за матеріалами Всеукраїнської науково-практичної конференції «Філософія людиноцентризму: методологія, теорія, практика». — К., 2009. — С. 109–118.
6. Динамика древнескандинавского погребального обряда // Фольклор и современная культура: Материалы III Международной научно-практической конференции, часть 2. — 21–22 квітня, Білоруський державний університет. — Мінськ, 2011. — С. 84–85.
7. Освоение некротической детской субкультурой современного города // Международный научно-исследовательский журнал. — Апрель, 2013. — Филологические науки.
8. Некротические тексты детской субкультуры современного города // Актуальные проблемы гуманитарных и естественных наук. — № 05 (52) май, 2013. — С. 260–263.
9. Мікроісторія: від світоописання до світосприйняття // Міжнародний діалог слов'янських спільнот Центральної і Східної Європи. — К., 2012. — С. 210–213.
10. Поховальний текст в гуманітарному та природничо-науковому осмисленні // Зб. наукових праць Першої Міжнародної науково-методичної конференції «Міждисциплінарні дослідження в науці й освіті». Секція «Філософські науки». — К., 2012. — С. 47–59.

11. Фотоповедение в запретах и предписаниях // Тезисы и материалы Международной школы конференции «Визуальное и вербальное в народной культуре». — С. 195–199.

АНОТАЦІЯ

Міленіна М. М. Український фольклорний поховальний текст: динаміка та модифікації. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук зі спеціальності 10.01.07 – фольклористика. – Київський національний університет імені Тараса Шевченка Міністерства освіти і науки України. – 2013.

У дисертації розглянуто поховальний текст як сукупність кодування плану змісту і плану вираження – вербального, ментального, акціонального, предметного, темпорального та ін. кодів через фольклорний, етнологічний, лінгвістичний, археологічний, соціологічний дискурс.

У роботі використано структурно-семіотичний підхід, що дозволило дослідити освоєння людиною танатосфери з виокремленням варіаційного поля кінцевих результатів і основних категорій та концепцій етнічного світорозуміння, закодованих в похоронно-поминальному комплексі як культуродефініційні ознаки.

У дисертаційній роботі представлено дослідження структурно-змістової композиції поховального тексту з фіксацією логіки синтагматичних і парадигматичних відношень між знаками всередині ритуального (похоронно-поминального) культурного комплексу, здійснено аналіз морфології поховань, розглянуто динаміку та модифікації тафогенезу і танатологічної семіосфери українців.

Ключові слова: поховальний текст, тафологічні практики, танатологічні уявлення, тафосфера, тафогенез, танатосфера, танатологічний аналіз.

АННОТАЦИЯ

Миленина М. М. Украинский фольклорный погребальный текст: динамика и модификации. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук по специальности 10.01.07 - фольклористика. - Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко Министерства образования и науки Украины. – 2013.

В диссертации рассмотрен украинский фольклорный погребальный текст как совокупность кодирования плана содержания и плана выражения – вербального, ментального, акционального, предметного, темпорального и др. кодов через фольклорный, этнологический, лингвистический, археологический, социологический дискурс.

Фольклорный погребальный текст проанализирован в аспектах семантики (типы тафологических практик в контексте развития народных представлений о связи тела человека с природными стихиями согласно семиотическому

кодированию текста на разных уровнях: ментальном, вербальном, акциональном); синтактики (характер бытования танатологических представлений и обусловленных ими тафологических практик, приемы референции и описания тафологических практик и структуры погребального комплекса); прагматики (изложение фольклорного погребального текста, вписанного в невербальную модель, синхронно с ним сосуществующую и раскрывающую его контекст, через интерпретацию личных историй; семиозис знаков танатологического дискурса через связь действия и содержания, функций и их значений).

Фольклорные жанры, включенные в систему погребально-поминальной обрядности, рассмотрены с позиции их типологии и семиотики, что позволило выявить морфологию танатологических представлений и обусловленных ими тафологических практик украинцев, представить семиозис знаков погребальной семиосферы в диахронии через их синтагматические и парадигматические отношения. Через структурно-семиотический подход осуществлен анализ освоения человеком танатосферы с выделением вариационного поля конечных результатов и основных категорий и концепций этнического миропонимания, закодированных в похоронно-поминальной обрядности.

Структура работы основывается на сочетании хронологического и проблемно-тематического подходов, соблюдая установленную танатологическую и тафологическую периодизацию.

В работе представлено исследование структурно-содержательной композиции погребального текста с фиксацией логики синтагматических и парадигматических отношений между знаками внутри ритуального (похоронно-поминального) культурного комплекса, осуществлен анализ морфологии захоронений, рассмотрены динамика и модификации тафогенеза и танатологической семиосферы украинцев.

Ключевые слова: погребальный текст, тафологические практики, танатологические представления, тафосфера, тафогенез, танатосфера, танатологический анализ.

SUMMARY

Milenina M. Ukrainian folklore burial text: dynamics and modification. - Manuscript.

Thesis for a Candidate Degree of Philology, specialty 10.01.07 - Folklore. - Taras Shevchenko National University of Kyiv of Ministry of Education and Science of Ukraine. – Kyiv, 2013.

The dissertation examined burial text as a combination of content and expression encoding – verbal, mental, actional, objective, temporal and other codes through folklore, ethnological, linguistic, archaeological, sociological discourse.

The study used structural-semiotic approach, which would explore the development of human thanatosphere with allocation of the final results variations and the main categories and concepts of ethnic worldview encoded in funeral and memorial ceremonies as culture defining characteristic.

The thesis contains the study of structural and content composition of funeral text with fixing the logic of syntagmatic and paradigmatic relations between signs in the ritual (funeral and memorial) cultural complex, the analysis of graves morphology, dynamics and modifications of taphogenesis and thanatological semiosphere of ukrainians is carried out.

Keywords: *burial text, taphological practice, thanatological idea, taphosphere, taphogenesis, thanatosphere, thanatological analysis.*